

SELÂHADDİN-i EYYÜBÎ

(صلاح الدين الأيوبي)

Ebü'l-Muzaffer el-Melikü'n-Nâsir
Salâhuddîn Yûsuf
b. Necmiddîn Eyyûb b. Şâdi
(ö. 589/1193)**Haçlılar'a karşı mücadelesiyle tanınan
İslâm kahramanı,
Eyyûbîler hânedanının kurucusu
ve ilk hükümdarı
(1171-1193).**

532 (1138) yılında Tıkrît'te doğdu. Babası Necmeddin Eyyûb bu sırada Selçuklular'ın Tıkrît valisiydi. Musul Atabegi İmâdüddin Zengî ile dostluk kurmuş olan Eyyûb, onun isteği üzerine Selâhaddin'in doğduğu yıl aşiretiyle birlikte Tıkrît'ten ayrılarak Musul'a gitti ve Zengî'nin hizmetine girdi. Zengî 534'te (1139) Ba'lebek'i zaptedince Eyyûb'u bu önemli sınır şehrine vali tayin etti. Kardeşi Esedüddin Şîrkûh el-Mansûr ise Zengî'nin kumandanları arasına katıldı. İmâdüddin Zengî ölünce oğlu Nûreddin Mahmud, Halep ve civarının hükümdarı oldu (541/1146), Şîrkûh da onun en yakın kumandanı haline geldi. Necmeddin Eyyûb bu dönemde Dimaşk Atabegliği'ne (Tuğteginliler) bağlanmak zorunda kaldı. İki kardeş, Nûreddin'in Haçlılar'la mücadelesinde ve onun Dimaşk'ı ele geçirmesinde önemli rol oynadı. Nûreddin, Şîrkûh'u ordu kumandanlığına, Eyyûb'u Dimaşk valiliğine tayin etti. Böyle bir ortam içinde şehzade gibi yetişen ve iyi bir eğitim gören Selâhaddin genç yaşlarında Haçlılar'a karşı yapılan seferlere katıldı ve Dimaşk şâhneliğine kadar yükseldi.

558 (1163) yılında iktidardan uzaklaştırılan Fâtîmî Veziri Şâver b. Mücîr'in yardım istemek için Dimaşk'a gelmesi Nûreddin'e Mısır işlerine müdahale yolunu açtı. Bu sırada Mısır'daki Fâtîmî Devleti kriz içindeydi. Fâtîmî halifeleri nüfuzlarını kaybettiklerinden ülke sultan unvanı alan vezirler tarafından yönetiliyor ve iktidar sık sık el değiştiriyordu. Bu yüzden hem Haçlılar hem Nûreddin gözlerini Mısır üzerine dikmişti. Mısır'ı ele geçiren taraf diğer tarafa karşı stratejik bir üstünlük sağlayacaktı. Amcası Şîrkûh'un kumandasında 559 (1164), 562 ve 564 (1169) yıllarında Mısır'a yapılan seferlere katılan Selâhaddin usta bir kumandan ve devlet adamı olarak sivrildi. Daha önceki iki seferinde Şâver'in sözünde durmaması sebebiyle Dimaşk'a dönmek zorunda kalan Şîrkûh 564 yılındaki üçüncü seferinde emrindeki kuvvetlerle Kahire'ye girdi. Fâtîmî Halifesi Âdid-Lidî-nillâh bu sırada öldürülen Şâver'in yerine

Şîrkûh'u vezir tayin etti. Şîrkûh'un ordusunun büyük kısmı Oğuzlar'dan oluşuyordu. Böylece Mısır'da Türk hâkimiyeti devri başlamış oldu. Şîrkûh iki ay sonra ölünce Halife Âdid, kumandanların baskısıyla onun yerine yeğeni Selâhaddin'i "el-Melikü'n-Nâsir" unvanıyla vezir tayin etti (25 Cemâziyelâhir 564 / 26 Mart 1169). Amcasının ölümünün ardından Nûreddin Mahmud Zengî'nin Mısır'daki ordusunun kumandanı olan Selâhaddin aynı zamanda Fâtîmî halifesinin veziri olarak bu iki önemli görevi üstlendi. Selâhaddin, daha sonra Nûreddin Mahmud Zengî'ye danışarak onun nâibi sıfatıyla Mısır'ı ve Mısır'a bağlı yerleri müstakil bir hükümdar gibi yönetmeye başladı.

Selâhaddin Mısır'a hâkim olunca kendisine ve Türkler'e karşı direnen Fâtîmî çevreleriyle, onları destekleyen Haçlılar ve Bizanslılar'la mücadeleye girişti. Saray ağası Cevher'in liderliğindeki Fâtîmî muhalifleri Selâhaddin'i iktidardan düşürmek için Haçlılar'la temasa geçtiler. Bunu öğrenen Selâhaddin Cevher'i ortadan kaldırdı. Cevher'in öldürülmesi üzerine Fâtîmî taraftarları isyan ettiler (Ağustos 1169). Selâhaddin bu isyanı kısa sürede bastırdı. Ardından Haçlılar ve Bizanslılar Dimyat'ı kuşattıysa da Selâhaddin karşısında başarı elde edemediler. Mısır'a tam anlamıyla hâkim olan Selâhaddin ordusu yeniden teşkilâtlandırdı. Sünnî medreseleri ve yeni kurumlar açtı. Fâtîmî bürokrasisini kademeli olarak tasfiye etti. Nihayet Nûreddin Zengî'den gelen emir üzerine 567'de (1171) Fâtîmî hilâfetine son verdi.

566 (1170), 567 ve 568 (1173) yıllarında Selâhaddin, Kudüs Haçlı Krallığı'na karşı seferlere çıktı. Eyle'yi (Elath, Ailat) zaptetti, iki defa Kerek bölgesine sefer yaptı. 568'de ağabeyi Turan Şâh kumandasında önce Nûbe'ye, ardından Hicaz ve Yemen'e seferler düzenledi. Nûbe seferi geçici bir istilâ oldu, ancak Yemen ve Hicaz seferi kalıcı sonuçlar verdi, bu yerler devletin birer eyaleti haline geldi. Aynı yıl Şerefeddin Karakuş kumandasında Berka'ya sefer yapıldı. Berka ve Trablusgarp seferleri daha sonraki yıllarda devam etti. Libya ile Tunus'un bir kısmı Selâhaddin'e bağlandı. Libya'daki hâkimiyet 609 (1212) yılında Şerefeddin Karakuş'un Veddan'da öldürülmesiyle son buldu.

Nûreddin Mahmud Zengî ölünce (569/1174) yerine on bir yaşındaki oğlu el-Melikü's-Sâlih İsmâil geçti. Selâhaddin, el-Melikü's-Sâlih'e bağlı kaldı ve onun adına hutbe okuttu, para bastırdı. el-Melikü's-Sâlih devleti idare edecek yaşta olmadığından devlet işlerini yürütecek bir nâib veya ata-

bege ihtiyaç vardı. Bu işe en layık kişi olan Selâhaddin'in Mısır'da bulunmasını fırsat bilen Nûreddin'in kumandanları Haçlı tehlikesine rağmen el-Melikü's-Sâlih'in atabegliğini ele geçirmek için birbirleriyle mücadeleye giriştiler. Nihayet Musul ve Halep'teki kumandanların ittifakıyla Musul'dan Halep'e gelen Sâdeddin Gümüştegin, el-Melikü's-Sâlih'in atabegi oldu ve onu Dimaşk'tan alıp Halep'e götürdü. Sâdeddin Gümüştegin ve taraftarlarından çekinen Şemseddin b. Mukaddem'in emrindeki kumandanlar Selâhaddin'i Dimaşk'a davet ettiler. Bu sırada Yukarı Mısır'da çıkan Kenzûddeve isyanı ve Normanlar'ın İskenderiye çıkartması ile meşgul olan Selâhaddin, isyanı bastırıp Norman donanmasını yenilgiye uğrattıktan sonra Dimaşk'a gitmek için hazırlık yaptı. 13 Rebîülevvel 570'te (12 Ekim 1174) 700 süvarinin başında Kahire'den Dimaşk'a hareket eden Selâhaddin'in başlıca iki hedefi vardı: Nûreddin'in kurduğu devletin dağılmasını önlemek, Haçlılar'ın elinde olan Kudüs'ü ve diğer toprakları kurtarmak. Selâhaddin Dimaşk'ta taraftarlarının coşkusuyla karşılandı. Busrâ ve Havran kendisine katıldı. Ardından Ba'lebek, Humus, Hama şehirlerini de hâkimiyeti altına aldı. Halep-Musul ittifakı Haçlılar'ın ve Haşhaşiler'in (Haşîşiyye) desteğiyle ona karşı direnişe geçti. Selâhaddin, Musul-Halep kuvvetlerini 570 ve 571'de (1176) yenilgiye uğrattı, Halep'in etrafındaki bazı kaleleri aldı. Kendisiyle dost geçinmesi şartıyla Halep ve civarındaki birkaç önemli kaleyi el-Melikü's-Sâlih İsmâil'e bıraktı. Bu arada sultanlığı Abbâsî halifesi tarafından tanındı, Suriye ve Mısır'daki hâkimiyeti onaylandı.

Selâhaddin, Ağustos 1176'da Halep-Musul kuvvetleriyle anlaştıktan sonra Haşhaşiler'in merkezi Misyâf (Masyâf, Misyâb) Kalesi'ni kuşatıp topraklarını yağmaladı. Haşhaşiler bu olayın ardından onunla iyi geçinmeye söz verdiler ve bir daha Selâhaddin'le Haşhaşiler arasında olay çıkmadı. O da Haçlılar'la uğraşmaya imkân buldu. Bu arada Musul Atabegi II. Seyfeddin Gazi öldü, yerine kardeşi İzzeddin Mes'ûd b. Mevûd geçti (576/1180). Ardından Halep'teki el-Melikü's-Sâlih de öldü. Selâhaddin, 577 (1181) yılında yapılan antlaşma ile Halep'i kaydıhayat partıyla el-Melikü's-Sâlih'e bırakmıştı. el-Melikü's-Sâlih ölünce Halep'in Selâhaddin'in hâkimiyetine girmesi gerekiyordu. el-Melikü's-Sâlih'in vefatı sırasında Selâhaddin'in Mısır'da bulunmasını fırsat bilen Musul Atabegi İzzeddin Mes'ûd'un Halep'in idaresine el koyması iki taraf arasındaki ihtilâfı yeniden alevlendirdi ve Se-

İlâhaddin'in Suriye'deki hâkimiyeti tehdit altına girdi. Bunun üzerine Selâhaddin Haziran 1182'de Kahire'den Suriye'ye hareket etti. Halep yakınına geldiğinde Musul Atabegi İzzeddin Mes'ûd ile ihtilâfa düşen Harran hâkimi Muzafferüddin Kökböri gelip onu Musul'a karşı sefer yapmaya teşvik etti. Selâhaddin Fırat'ın doğusuna geçti; Urfa, Harran, Rakka, Habur, Re'sül'ayn, Dârâ, Nusaybin gibi el-Cezîre bölgesi şehirlerini ele geçirdi. Musul'u kuşattıysa da şehrin müstahkem olması yüzünden, ayrıca halifenin ricası ile bir süre sonra kuşatmayı kaldırdı. Bu arada Musul'a bağlı önemli bir merkez olan Sincar'ı aldı ve kış geçirmek üzere Harran'a çekildi. Bu sırada Musullular ve müttetikleri kendisiyle savaşmak için Mardin yakınındaki Harzem'de toplandı, ancak Selâhaddin'in gelmekte olduğunu öğrenen müttetikler dağılmak zorunda kaldı.

el-Cezîre bölgesine geldiği sırada Hısnıkeyfâ Artuklu Emiri Nüreddin Muhammed b. Karaarslan, Selâhaddin'e katılmış ve ondan Âmid'i (Diyarbakir) alıp kendisine vermesini istemiş, Selâhaddin de bu konuda ona söz vermişti. Harzem'e geldiği sırada Abbâsî halifesinin bu konudaki onayı kendisine ulaştı. Halifeden onay aldıktan sonra hemen Âmid üzerine yürüdü ve şehri ele geçirip Nüreddin Muhammed'e verdi (579/1183). Ardından Halep'e hareket etti. Tell Hâlid ve Ayıntab'ı alarak Halep'i kuşattı. Şehrin bu sıradaki sahibi II. İmâdûddin Zengî bir süre direndikten sonra onunla anlaşmaya karar verdi. Sincar, Habur, Nusaybin, Serûc şehirleri karşılığında Halep'i Selâhaddin'e bıraktı ve ona tâbi olmayı kabul etti (17 Safer 579 / 11 Haziran 1183). Sultan, Halep'i ele geçirmekle muhaliflerini etkisiz hale getirdiği gibi büyük bir stratejik avantaj sağladı ve Kudüs yolu kendisine açılmış oldu. Bu sebeple Halep'in Selâhaddin'in eline geçmesi Haçlılar'ı telâşlandırdı. İbnü'l-Esir bu olayın önemine vurgu yapmış, Selâhaddin de bu şehri ele geçirdiğinde duyduğu sevinci başka hiçbir yerde duymadığını ifade etmiştir. 579 (1183-84) yılını iç düzenlemeler ve Haçlılar'la uğraşarak geçiren Selâhaddin 581'de (1185) çıktığı ikinci doğu seferinde Erbil ve Meyyâfârikîn gibi önemli yerleri topraklarına kattı. Musul Atabegleri (Zenğiler) onun hâkimiyetini tanıdı.

Selâhaddin bir yandan devleti dağılmaktan kurtarmak, Ortadoğu'da İslâm birliğini sağlamak için uğraşırken bir yandan da Haçlılar'la mücadele etmek zorunda kalmıştı. Onun bu dönemde Haçlılar'a karşı ilk önemli seferi 20 Cemâziyelevvel – 15

Cemâziyelâhir 573 (14 Kasım – 9 Aralık 1177) tarihleri arasında gerçekleştirdiği Gazze-Askalân seferidir. Sultan, Mısır'dan yapılan bu sefer sırasında düşmanın direncinin az olduğunu görünce hemen Remle'ye doğru ilerledi. Bu esnada Kral IV. Baudouin ile Renauld de Châtillon kumandasındaki Kudüs Krallığı güçlerinin âni baskınına uğradı. Başta yeğeni el-Melikü'l-Muzaffer Tağıyyüddin Ömer olmak üzere yanındaki askerlerin kahramanca müdafaası sayesinde savaşı geri çekilebildi. Bu arada Haçlılar, Flandre Kontu Philippe d'Alsace kumandasında Hama'yı kuşattılar. Kuşatma Seyfeddin Ali b. Meştûb tarafından püskürtüldü. Selâhaddin, Remle yenilgisinin yaralarını iki ay gibi kısa bir zamanda sarıp Kahire'den Dimaşk'a hareket etti. Harim'i kuşatan Haçlılar onun gelmesi üzerine geri çekildiler. Sultan Dimaşk'a geldiğinde şehirde nâib bıraktığı ağabeyi Turan Şah'ın zevk ve eğlence ile meşgul olduğunu görünce onu azletti. Bunun üzerine Turan Şah, ondan Şemseddin b. Mukaddem'in elindeki Ba'lebek'i kendisine vermesini istedi. Selâhaddin bir süre Ba'lebek'ten vazgeçmeyen Şemseddin b. Mukaddem'le mücadele etti. Ba'lebek'ten memnun kalmayan Turan Şah sonunda İskenderiye'ye tayin edildi ve kısa bir süre sonra orada öldü.

Haçlılar, Remle'deki başarılarından istifadeyle Dimaşk yoluna hâkim bir noktadaki Beytülhazân denilen yerde müstahkem bir kale inşa etmişlerdi. Selâhaddin bu kalenin yapılmasını engellemeye çalışmış, fakat başaramamıştı. Kalenin inşaatı bittiği sıralarda Haçlılar'a karşı akına çıkan yeni Dimaşk valisi ve sultanın yeğeni Ferruhsah, Aynülcer mevkiinde Kudüs Kralı IV. Baudouin ve Onfroi de Toron kumandasında bir Frenk birliğine rastladı. Yapılan şiddetli savaşta Onfroi ağır yaralandı ve ardından öldü, kral canını zor kurtardı. Bu başarıdan sonra Mısır'dan takviye birlikler alarak Beytülhazân Kalesi üzerine bir akın yapmaya karar veren Selâhaddin 8 Zilhicce 574'te (17 Mayıs 1179) Banyas yakınında ordugâh kurdu. Kıtık sebebiyle zor durumda olan Türkmenler'i yanına çağırıp Ferruhsah'ın himayesinde düşman topraklarına akına gönderdi. Bu akınlardan birinde Ferruhsah, Mercuiyûn mevkiinde Kral IV. Baudouin kumandasındaki Haçlı şövalyelerinin saldırısına uğradıysa da Selâhaddin'in yardımı gelmesiyle Haçlılar ağır bir yenilgiye uğratıldı. Ardından sultan Beytülhazân Kalesi'ni kuşattı. 19 Rebîülevvel 575 (24 Ağustos 1179) tarihinde burayı ele geçirdi ve Haçlılar barış istediler.

Selâhaddin'in 578 (1182) ve 581 (1185) yıllarında Musul, Halep üzerine yaptığı seferler sırasında Haçlılar Suriye topraklarına saldırdılar. 1182 yılı sonlarında Kerek hâkimi Renauld de Châtillon, Eyle Kalesi'ni ele geçirdi, Kızıldeniz'e gemiler göndererek deniz ticaretini ve limanları tehlikeye altına soktu. Selâhaddin'in Mısır nâibi olan kardeşi el-Melikü'l-Âdil, Kızıldeniz'e Hüsâmeddin Lü'lü' kumandasında bir filo yollayıp bu tehlikeyi ortadan kaldırdı. 1182'de Beyrut'u kuşatan Selâhaddin 1183'te Beysan seferine çıktı. 1183 ve 1184 yıllarında iki defa Kerek'i kuşattı. Haçlı ordusuyla bir meydan savaşı yapmanın yollarını denedi, ancak buna fırsat bulamadı.

581'de (1185) Musul ile ihtilâfı halledererek ordusunu daha da güçlendiren Selâhaddin aradığı fırsatı 583 (1187) yılında yakalayabildi. Bu arada Kudüs Kralı IV. Baudouin ölmüş, yerine küçük yaştaki oğlu V. Baudouin geçmiş ve Trablus Kontu III. Raimond kral nâibi olmuştu. V. Baudouin'in annesi bir müddet sonra Guy de Lusignan ile evlendi ve Guy kral seçildi. Guy de Lusignan'ın kral olmasına kızan III. Raimond, Selâhaddin ile ittifak yapmanın yollarını aramaya başladı. Bu sırada Kerek-Şevbek bölgesi hâkimi Renauld de Châtillon, topraklarından geçen zengin bir müslüman kervanını aradaki anlaşmaya rağmen yağmalayıp mallarına el koydu, yolcuları esir aldı. Selâhaddin malların ve esirlerin iadesini istedi, ancak hem kral hem Renauld bunu reddettiler. Bunun üzerine sultan 583'te (1187) Kerek'e karşı büyük bir sefere çıkmaya karar verdi. Dimaşk'ın güneyinde Re'sülmâ denilen yerde oğlu el-Melikü'l-Efdal'i askerlerin başında bıraktıktan sonra hassa birliğiyle ilerleyip Kerek topraklarını yağmaladı. Bu arada el-Melikü'l-Efdal, çevreden gelen askerlerden oluşturduğu seçkin bir birliği Muzafferüddin Kökböri kumandasında akına gönderdi. Bu birlik Franklar'ın öncü birliğini ağır yenilgiye uğrattı. Selâhaddin bunu öğrenince Taberiye gölünün doğusundaki Aşterâ'ya döndü. Mısır'dan gelen askerlerle el-Melikü'l-Efdal'in yanında toplanan askerler birleşti, böylece 12.000 süvari toplamış oldu. Ardından Selâhaddin, Hittîn denilen yerde Haçlılar'la yaptığı meydan savaşında büyük bir zafer kazandı (24-25 Rebîülâhir 583 / 3-4 Temmuz 1187). Haçlı ordusu imha edildi, bir kısmı esir alındı. Esirler arasında Kral Guy de Lusignan ve Renauld de Châtillon da vardı (bk. HİTTİN SAVAŞI).

Selâhaddin bu zaferden sonra hızlı bir fetih hareketine girişti. Filistin'de Akkâ, Taberiye, Askalân, Nablus, Remle, Gazze

dahil birçok kaleyi ele geçirdi. Birkaç hafta içinde büyüklü küçüklü elli iki şehir fethedilmiş, sıra Kudüs'e gelmişti. Sultan 20 Eylül 1187'de Kudüs'ü kuşattı. Mi'rac mücizesinin yıl dönümü olan 27 Receb 583 (2 Ekim 1187) Cuma günü Kudüs'ü fethetti. Sûr şehri hariç Filistin'deki bütün kaleler bir yıl sonra tamamen Selâhaddin'in eline geçti. Ertesi yıl Trablus Kontluğu ve Antakya Prinkepsliği'ne karşı sefere çıkan Selâhaddin, Trablusşam'a ait birkaç kale ile Antakya Prinkepsliği topraklarının çoğunu ele geçirdi. Diğer yandan Kudüs'ün ve birçok kalenin düşmesi üzerine bütün Batı Avrupa ülkelerinin katıldığı yeni bir Haçlı seferi düzenlendi. Haçlılar 1189'da Akkâ'yı kuşattılar. Selâhaddin ile Haçlılar arasında Akkâ önünde iki yıla yakın süren şiddetli savaşlar yapıldı. Fransa Kralı Philippe Auguste, Alman İmparatoru Barbarossa, İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard orduları ve donanmalarıyla gelip savaşa katıldılar. Akkâ 17 Cemâziyelâhir 587'de (12 Temmuz 1191) Haçlılar'ın eline geçti. Ancak Akkâ ile Yafa arasındaki sahil şeridini de ele geçiren Haçlılar'ın Kudüs'ü almak için yaptıkları teşebbüsler Selâhaddin tarafından başarısızlığa uğratıldı. Nihayet 21 Şâban 588 (1 Eylül 1192) tarihinde iki taraf arasında üç yıl sekiz ay süreli barış antlaşması imzalandı. Bazı tarihçilerin Akkâ ile Yafa arasındaki sahil şeridinin Haçlılar tarafından geri alınmasını Arslan Yürekli Richard'ın Selâhaddin'den daha üstün olmasına bağlaması doğru bir yaklaşım değildir. Richard kahraman bir kişi olmakla birlikte siyasî bakımdan topkayıcı, iyi bir lider değildi; yıllardır cephede olan Selâhaddin ise yorgun ve hastaydı; askerleri de yıpranmıştı. Haçlılar'ın bir dereceye kadar başarılı olmasının asıl sebebi donanma desteği ve dinç kuvvetlerle savaşmalarıydı. Selâhaddin, Muvahhidler'den donanma yardımı istemiş, fakat yardım alamamıştı.

Selâhaddin, Haçlılar'la antlaşma yaptıktan kısa bir süre sonra 27 Safer 589'da (4 Mart 1193) Dimaşk'ta vefat etti. Bu tarihte Mısır, Libya, Yemen, Filistin, Suriye ile Malatya ve Ahlat'a kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ve Hemedan'a kadar Kuzey Irak'ta onun adına hutbe okunuyordu. Yerine büyük oğlu el-Melikü'l-Efdal Ali geçti. Selâhaddin geniş bir alanı kapsayan bir siyasî birlik kuran büyük bir devlet adamıdır. Bu siyasî birlik Eyyübîler'in ardından Memlükler'le devam etmiş, 1517'de Yavuz Sultan Selim'in Kahire'yi ele geçirmesiyle son bulmuştur. Türkler Selâhaddin devrinde Mısır, Libya, Kuzey Sudan, Hicaz, Yemen

Selâhaddin-i Eyyübî'nin türbesi içindeki sandukası (önde) – Sam

gibi yerlere hâkim olmuş, bu hâkimiyet asırlarca devam etmiştir. Selâhaddin kuvvetli bir ordu, iyi çalışan bir devlet teşkilâtı kurmuş, Fâtımî hilâfetini yıkarak bölgedeki ideolojik parçalanmaya son vermiştir. Onun ikinci büyük başarısı Kudüs'ü ve Haçlılar'ın elinde olan birçok yeri kurtarmasıdır. Kudüs'ü geri alması İslâm dünyasının en ünlü kahramanları arasında yer almasını sağlamıştır.

İmar faaliyetleriyle yakından ilgilenen Selâhaddin'in devrinde Filistin, Mısır, Hicaz ve Yemen'de çok sayıda medrese, zâviye, cami, köprü, kale, hamam inşa edilmiştir. Bunların en önemlileri Kahire surları ile kalesi, Nil nehri üzerine yaptırdığı köprüler, Bahrü Yûsuf denilen kanallar, Akkâ ve Kudüs'ün tahkimi, Amr b. Âs Camii, Kubbetü's-sahre ve Mescid-i Aksâ'nın tamiri, Kahire'deki Saidüssuadâ (Salâhiyye) Hankahı ve Salâhî Hastahanesi'dir. Bu dönemde İslâm dünyasının her tarafından Eyyübîler ülkesine akın eden âlimler ve talebeler çok sayıda ilmî eser kaleme almıştır (geniş bilgi için bk. Şeşen, tür.yer.). Onun faaliyetleri kendisinden sonra gelen devlet adamlarına örnek teşkil etmiş, Suriye ve Mısır İslâm dünyasının önemli ilim merkezleri haline gelmiştir. Hicaz bölgesine, özellikle Mekke ve Medine'ye önem veren Selâhaddin "hâdimü'l-Haremeyn" unvanını kullanan ilk hükümdar olmuştur.

Dünya tarihinde haklı bir şöhret kazanan ve örnek bir sultan olarak gösterilen Selâhaddin-i Eyyübî, Türk-İslâm tarihinin en tanınmış kahramanlarından biridir. Mehmed Âkif Ersoy onu "Şark'ın en sevgili sultanı", Fransız tarihçisi Champdor "İslâm'ın en saf kahramanı" diye nitelemiştir. Selâhaddin kaynakların ittifakla belirttiğine göre dindar, merhametli, cömert, güler yüzlü, vakur, sağlam iradeli, mert ve heybetli bir kişiydi. Her konuda Nüreddin Mah-

mud Zengî'nin takipçisi, onun başlattığı eserlerin tamamlayıcısı olmuş, yeni bir devlet kurduğunu bile iddia etmemiştir. Müslümanlar onun şahsında ideal bir sultan, Haçlılar gerçek bir İslâm kahramanı görmüştür. Doğulu ve Batılı tarihçilerin, yazarların eserlerinde kendisinden övgüyle söz edilmiştir. Sultanlığı döneminde aynı kişilerle çalışmış, onlara değer vermiştir. Bunların başında veziri Kâdî el-Fâzîl, kâtiibi İmâdüddin el-İsfahânî gelir. Emirlerinden hiçbirisiyle bir ihtilâfa düşmemiş, danışmanlarının görüşlerine daima önem vermiştir. Danışmanlarından Üşâme b. Münkız onu Hulefâ-yi Râşidîn devrini yeniden canlandıran bir kişi olarak anar.

Tarihçilerin anlattığına göre Selâhaddin zamanını ya ilim ya cihad veya devlet işleriyle geçirirdi. Kur'an'ı ezberlemiş ve iyi bir eğitim görmüştü. Arapça, Türkçe, Farsça ve Kürtçe biliyordu. Amelde Şâfiî, itikadda Eş'arî idi. Münecimlere inanmazdı. Bahâeddin İbn Şeddâd tarih bilgisinin kuvvetli, kültürünün geniş olduğunu, meclisinde bulunanların başkasından duymadıkları şeyleri ondan duyduklarını söyler (*en-Nevâdirü's-sultâniyye*, s. 34). Selâhaddin verdiği sözü ne pahasına olursa olsun tutar, affetmeyi severdi. İbn Cübeyr onun, "Af konusunda hata etmek haklı olarak cezalandırmaktan daha çok hoşuma gider" dediğini nakleder. Eman verdiği kişileri kesinlikle cezalandırmamış, Haçlılar onun bu yönünü çok takdir etmiştir. Adaleti İbn Şeddâd ve İbn Cübeyr tarafından özellikle vurgulanmıştır. Aşırı derecede cömert olduğu, öldüğünde özel hazinesinden sadece 1 Mısır dinarıyla 36 veya 47 Nâsırî dirhemi çıktığı kaydedilir. İmâdüddin el-İsfahânî, Selâhaddin'in savaşa girdiği zaman kendi atını askerlere verip başkasından at istediğini, herkesin onun atına bindiğini ve onun iyiliğini beklediğini, III. Haçlı Seferi sırasında askerlere 12.000 at dağıttığını söyler (*el-Fethu'l-kussî*, s. 656). İbn Şeddâd ise herkes hakkında iyi sözler söylenmesini istediğini ve ahde vefa gösterdiğini belirtir.

BİBLİYOGRAFYA :

İmâdüddin el-İsfahânî, *el-Berku's-Şâmî* (nşr. Mustafa el-Hayyârî), Amman 1987, III, tür.yer.; a.e. (nşr. Ramazan Şeşen), İstanbul 1979, V, tür.yer.; a.e. (nşr. Fâlih Sâlih Hüseyin), Amman 1987, V, tür.yer.; a.mlf., *el-Fethu'l-kussî* (nşr. M. Mahmûd Subh), Kahire 1962; İbn Cübeyr, *er-Rihle* (nşr. W. Wright), Leiden 1907, tür.yer.; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Bahâeddin İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-sultâniyye* (nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl), Kahire 1384/1964, s. 34, ayrıca bk. tür.yer.; Bündârî, *Sene'l-Berku's-Şâmî* (nşr. Ramazan Şeşen), İstanbul 2004, tür.yer.; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, bk. İndeks; Ebû Şâme el-Makdisî, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, Kahire 1287-88, I-II; İbn Ebû Usaybia, *‘Uyûnü'l-enbâ*,

Kahire 1299, I-II; İbn Hallikân, *Vefeyât* (Abdülhamîd), VII, 139-218; İzzeddin İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-haîre fi zikri ümera'i's-Sâm ve'l-Cezire* (nşr. Sâmî ed-Dehân), Dimaşk 1963, tür.yer.; a.e. (nşr. Yahyâ Zekeriyâ Abbâre), Dimaşk 1978-91, tür.yer.; İbn Vâsil, *Müferricü'l-kürûb*, tür.yer.; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), I-II, tür.yer.; a.mlf., *el-Hüta'*, tür.yer.; S. Lane-Poole, *Saladin and the Fall of the Kingdom of Jerusalem*, New York-London 1898; R. Grousset, *Histoire des Croisades et du royaume franc de Jérusalem*, Paris 1934-36, I-III; Haseneyn M. Rebbî, *el-Nüzumü'l-mâliyye fi Mısır zemene'l-Eyyûbiyyîn*, Kahire 1964; a.mlf., *The Financial System of Egypt A. H. 564-741/A. D. 1169-1341*, London 1972; Saîd Abdülfettâh Âşûr, *en-Nâşır Şalâhuddîn*, Kahire 1384/1965; Kadri Kal'aci, *Şalâhuddîn el-Eyyûbî*, Beyrut 1966; *A History of the Crusades* (ed. K. M. Setton v.dğr.), Madison 1969, I-V, bk. İndeks; A. S. Ehrenkreutz, *Saladin*, New York 1972; H. A. R. Gibb, *Saladin: Studies in Islamic History* (ed. Yusuf Ibish), Beyrut 1972; a.mlf., *The Life of the Saladin: From the Works of 'Imâd ad-Din and Bahâ' ad-Din*, London 1973; Düreyd Abdülkâdir, *Siyâsetü Şalâhiddîn el-Eyyûbî*, Bağdad 1976; H. Möhring, *Saladin und the Dritte Kreuzzug*, Wiesbaden 1980; P. H. Newby, *Saladin in His Time*, London-Boston 1983; M. C. Lyons – D. E. P. Jackson, *Saladin the Polity of the Holy War*, Cambridge 1984; Seyyide İsmâil Kâşif, *Şalâhuddîn el-Eyyûbî*, Beyrut 1986; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, bk. İndeks; Muhsîn M. Hüseyin, *el-Ceyşü'l-Eyyûbî fi 'ahdi Şalâhiddîn*, Beyrut 1986; Bessâm el-Aseli, *Şalâhuddîn el-Eyyûbî*, Beyrut 1987; Şefik Cäsir Ahmed Mahmûd, *el-Kuds tahte'l-hükmi's-Salibi ve devru Şalâhiddîn fi tahrihihâ*, Amman 1989; Ahmed eş-Şamî, *Şalâhuddîn ve's-Salibiyyûn: Târîhu'd-devleti'l-Eyyûbiyye*, Kahire 1991; G. Regan, *Li-onhearts, Saladin, Richard I and the Era of the Third Crusade*, New York 1999; Hasan el-Emîn, *Şalâhuddîn el-Eyyûbî beyne'l-'Abbâsiyyîn ve'l-Fâtımiyyîn ve's-Salibiyyîn*, Beyrut 2000; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devri*, İstanbul 2000; Sobernheim, "Salâh ad-Din Eyyûbî", *İA*, X, 103-110; D. S. Richards, "Salâh al-Din", *El²* (İng.), VIII, 910-914.

RAMAZAN ŞEŞEN

SELÂHADDÎN-i ZERKÛB

(صلاح الدين زركوب)

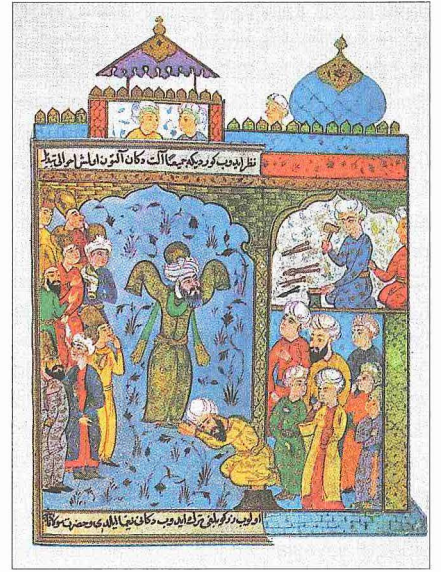
Salâhuddîn-i Zerkûb Ferîdûn el-Konevî
(ö. 657/1258)

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin
ilk halifesi.

582'de (1186) Beyşehir gölünün kıyısındaki Kâmile köyünde doğdu. Asıl adı Ferîdun'dur. Balıkcılıkla geçinen bir aileye mensup olup babasının adı Yağıbasan'dır. Konya'ya giderek kuyumculuk (zerkûbî) sanatını öğrendi ve bağcılıkla da uğraştı. Kırk yaşlarında iken fütüvvet ehli kuyumcuların şeyhi oldu ve Selâhaddîn-i Zerkûb, Selâhaddîn Zerkûbî, Selâhaddîn-i Zerrinkûb unvanlarıyla anılmaya başlandı. 630'da (1232) Konya'ya gidip Sincâniye Mescidi'nde itikâfa giren Mevlânâ Celâleddîn-i Rû-

mî'nin şeyhi Seyyid Burhâneddin'e intisap etti. Şeyhin Mevlânâ'ya halifelik icâzeti verip Kayseri'ye dönüşünün ardından evlenmek üzere köyüne gitti. Ahmed Eflâkî onun bir cuma günü Konya'ya geri döndüğünü, Ebûlfaiz Camii'nde cuma namazından sonra vaaz eden Mevlânâ'yı dinlerken şeyhinin halini Mevlânâ'da müşahade edip cezbe kapılarak kürsüye koştüğünü ve Seyyid Burhâneddin'den sonra Mevlânâ'ya intisap ettiğini söyler (*Âriflerin Menkıbeleri*, II, 123). Bu olay, Seyyid Burhâneddin'in vefatının (639/1241) ardından ve Şems-i Tebrîzî'nin Konya'ya geliş tarihinden (26 Cemâziyelâhir 642 / 29 Kasım 1244) önce gerçekleşmiş olmalıdır. Nitekim Sahih Ahmed Dede onun Mevlânâ'ya 641 (1243) yılında mürid olduğunu kaydeder (*Mevlevîlerin Tarihi*, s. 163). Ferîdûn-i Sipehsâlâr ise ilk defa Mevlânâ'ya intisap ettiğini söyler. Ona göre Mevlânâ, kuyumcular çarşısından geçerken Selâhaddîn'in dükkânından gelen çekiç seslerinin âhengine uyarak cezbeyle semâ etmeye başlamış, Selâhaddîn ona bu sırada intisap etmiştir (*Risâle*, s. 132). Halbuki Sahih Ahmed Dede'ye göre bu meşhur olay Ebûlfaiz Camii'ndeki ilk intisaptan dört yıl sonra 3 Receb 645 (3 Kasım 1247) tarihinde meydana gelmiştir (*Mevlevîlerin Tarihi*, s. 170). Selâhaddîn-i Zerkûb'un Şems'in Konya'ya gelmesinin ardından onun sohbetlerine katıldığı, Şems ile Mevlânâ altı ay boyunca halvette kaldıklarında Sultan Veled ile birlikte halvethâne kapısını beklediği, Mevlânâ'nın Selâhaddîn-i Zerkûb'u çok sevdiği ve değer verdiği, Şems'in gelişinden sonra vaazı tamamıyla terkettiğinde onun ricasıyla bir defaya mahsus olmak üzere vaaz ettiği kaydedilmektedir. Eflâkî, Selâhaddîn'in bir sırrı keşfederek Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus'un Mevlânâ'ya intisap etmesine vesile olduğunu belirtir (*Âriflerin Menkıbeleri*, II, 123-125). 652'de (1254) Moğol askerleri Konya'yı muhasara ettiklerinde Mevlânâ, Konya'nın Selâhaddîn-i Zerkûb vesilesiyle bağışlandığını ve işgal edilemeyeceğini halka müjdelemiştir (Sahih Ahmed Dede, s. 175).

Mevlânâ ile Selâhaddîn-i Zerkûb arasında şeyh-mürid ilişkisinin yanında yakın bir ailevi irtibat söz konusudur. Zerkûb'un ilk kızı Fâtıma Hatun'a her gün Kur'an dersleri veren Mevlânâ onu 644'te (1246) oğlu Sultan Veled'e nikâhladı. Diğer kızı Hediye Hatun ise Eflâkî'nin "üstâd-i selâtin" dediğine göre sarayın yazı hocası olduğu anlaşılan Nizâmeddin Hattât adlı biriyle Mevlânâ'nın çabaları sonucunda evlendirildi. Mevlânâ'nın, "Fâtıma sağ gözumdür,

Selâhaddîn-i Zerkûb'u Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile gösteren bir minyatür (*Tercüme-i Sevâkıbü'l-Mevâkıb*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 497, vr. 219⁹)

Hediye sol gözüm" dediği nakledilir. Eflâkî'nin eserinde yer alan, Mevlânâ'nın Selâhaddîn-i Zerkûb ve ailesiyle yakın ilişkilerine dair çeşitli menkıbelerden onun Zerkûb ailesini kendi ailesinden saydığı anlaşılmaktadır.

Sultan Veled, Şems-i Tebrîzî'nin 645 (1247) yılında ikinci ve son kayboluşundan sonra babasının Şems'i Selâhaddîn'de bulunduğunu, onunla sohbetlerini arttırarak sütle şekerin kaynaştığı gibi kaynaştığını, Şems'in ardından içine düştüğü aşk ve coşkunluk halinin irşada engel olması sebebiyle Selâhaddîn'i halife seçtiğini ve kendisinden ona uymasını istediğini söyler (*İbtidânâme*, s. 87). Mevlevî kaynaklarında Selâhaddîn'in halife seçilmesiyle Mevlânâ'nın hayatında sükûnet döneminin başladığı kaydedilmektedir. Eflâkî, Mevlânâ'nın Şems'i bulmak ümidiyle Şam'a üçüncü gidişi sırasında müridlerle ilgilenmesi için yerine ilk defa Hüsâmeddin Çelebi'yi vekil bıraktığını, Şems'ten ümit kestikten sonra yerine Selâhaddîn-i Zerkûb'u halife tayin ettiğini aktarmaktadır. Selâhaddîn'in cahil olduğunu, şeyhlik için ehil sayılmadığını, hatta Şems'i arattığını söyleyen bir kısım müridler daha da ileri gidip onu gizlice öldürerek bir yere gömmeyi planlamışlarsa da suikast önlenmiştir (Ferîdûn-i Sipehsâlâr, s. 133-134; Sultan Veled, s. 92). Sultan Veled suikast düzenleneceğini du-